

EWA SARZYŃSKA-MAZUREK

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin

Skala ustosunkowania się do przypadkowości zdarzeń – konstrukcja i właściwości psychometryczne narzędzia

Człowiek od dawna zadaje sobie pytanie o to, co kieruje jego życiem i jaką rolę odgrywa w nim przypadek. Przypadek jest kategorią pojęciową często obecną w rozważaniach nad ludzką egzystencją filozofów, socjologów, kulturoznawców, rzadziej psychologów, pedagogów czy doradców zawodowych (zob.: Marquard 1994; Krajewski 1977; Bauman 2009; Koschanty 2006; Bandura 1982; Dubas 2010; Krumboltz, Levin 2009).

Przypadek, na co zwraca uwagę W. Krajewski, jest pojęciem różnie rozumianym w nauce. Pod tym pojęciem może kryć się np.: zdarzenie niemające przyczyny; sąd ze względu na inny sąd, wtedy gdy nie ma między nimi związku logicznego (żaden nie wynika z drugiego); zdarzenie niezaplanowane przez ludzi; zdarzenie, które nie podlega żadnemu prawu czy też zdarzenie możliwe w danych warunkach, ale o bardzo małym prawdopodobieństwie. Autorowi udało się sklasyfikować w sumie 40 znaczeń pojęcia „przypadek”, a jeżeli weźmie się pod uwagę jego warianty, to aż 58 (Krajewski 1977, s. 135–140).

Odwołując się do refleksji z badań nad pojęciem przypadku z perspektywy biograficznej prowadzonych przez E. Dubas (2010), można stwierdzić, że *przypadek to konkretne zdarzenie, zbieg okoliczności, niekiedy nieistotnych, zawsze jednak nieplanowanych i nieprzewidywalnych, zaskakujących, nie do końca możliwych do rozumowego wyjaśnienia, niekiedy dziwnych i tajemniczych, które „wykreowały” określoną sytuację, dającą początek ciągowi zdarzeń, wobec których jednostka mogła już przyjąć bardziej podmiotową postawę (uczestniczyła w nich już w sposób bardziej świadomy i refleksyjny) i w następstwie których przypadek wpłynął znacząco na dalszy bieg życia*

człowieka, któremu się przydarzył (Dubas 2010, s. 92). Autorka pokusiła się o zaproponowanie wskaźnikowej definicji omawianego pojęcia.

Metaforyczną definicję przypadku można odnaleźć u Z. Baumana. Jego zdaniem, przypadki to *kaprysy losu, irytująco niewrażliwe i obojętne na ludzkie plany i zamierzenia* (Bauman 2009, s. 177). Przy czym autor zauważa, że *kapryśność stanowi podstawową cechę otaczającego nas świata, nie tylko istot ludzkich, które, wrzucone w ów świat, próbują odnaleźć własną drogę wśród płataniny krzyżujących się ścieżek* (tamże).

Przypadek można traktować jako opozycję wobec pojęcia „konieczność” (zob.: Krajewski 1977), aczkolwiek – paradoksalnie – należy zauważyć, że przypadki stanowią konieczną cechę naszego życia. Koncepcję współistnienia (koegzystencji) przypadku i konieczności zaproponował J. Monod, który stwierdził, że *gatunek ludzki powstał w wyniku ogromnie długiej serii przypadkowych błędów w kopiowaniu kodu genetycznego* (za: Koschanty 2006, s. 22).

Interesującą koncepcję podejścia do przypadku prezentuje O. Marquard w *Apolo-gii przypadkowości*. Wyraża on pogląd, iż *los zsyla przypadki, które odciskają na naszym życiu niezatarte piętno: do tych przypadków należą również nasze utarte zachowania, na które jesteśmy skazani. Przeważnie kierujemy swoim życiem nie sami, a już z pewnością nie w sposób absolutny. Stąd wniosek: my ludzie, wciąż jesteśmy bardziej dziełem przypadku – przypadkami naszego losu – niż własnym dziełem* (Marquard 1994, s. 6). Jego zdaniem *musimy umieć tolerować to co przypadkowe: życie bowiem z tym, co przypadkowe, nie jest nieudaną absolutnością, lecz naszą historyczną normalnością* (tamże, s. 6).

Nieoczekiwane wydarzenia, przypadkowe zdarzenia, jak zauważają J.D. Krum-boltz i A.S. Levin (2009, s. 12), w znacznym stopniu determinują życie człowieka i jego wybory. Różne zbiegi okoliczności, przypadkowe spotkania powodują, że życie człowieka często zmierza w innym kierunku niż był pierwotnie zakładany. Z. Bauman (2009) zastanawia się wręcz, czy wybory człowieka mają jakiegokolwiek znaczenie w obliczu przypadków, których nie da się przewidzieć, którym nie można zapobiec, których nie można cofnąć, przekreślić ani unieważnić. Stawia wręcz pytania o to, czy *jesteśmy kijami bilardowymi, bilardzistami czy bilardowymi kulami? Graczami czy pionkami w grze?* (tamże, s. 179). Poszukując odpowiedzi na tak postawione pytanie, odwołuje się do filmu *Życie na podsłuchu* F. Henckela von Donnersmarcka, z którego płynie przesłanie, iż to *los i jego zbrojne oddziały partyzanckie, zwane przypadkami, określają zakres opcji, wśród których artystom życia wypada wybierać; o ich wyborze decyduje zaś charakter* (tamże, s. 182).

Zatem można powiedzieć, że choć przypadkowość jest wszechobecna w świecie, to jednak człowiek, w pewnym sensie, decyduje o kształcie własnego życia. A to, że zwykle składa on swoją przyszłość na ołtarzu ślepego losu, nie wynika z tego, że jego wybory nie mają wpływu na bieg życia, ale dlatego, że dokonując wyborów, nie wie, jaki wpływ wywrą one na jego życie (tamże, s. 74).

Założenia badań

We współczesnym świecie zwraca się uwagę z jednej strony na potrzebę planowania przyszłości, dzięki czemu człowiek może w życiu racjonalnie kierować swoim rozwojem i osiągać planowane cele, z drugiej zaś zauważa się, że wiele w życiu zależy od czegoś, na co nie mamy wpływu, czyli od przypadku (Kruboltz 1979; Borowska 2000). Przyjmując założenie, że przypadkowe zdarzenia są naturalną cechą (właściwością) ludzkiego życia, należy się zastanowić, jak ludzie traktują owe niezaplanowane, zaskakujące dla nich wydarzenia, których doświadczają w swoim życiu. Często można spotkać się ze stwierdzeniem, że przyczyn wielu odkryć naukowych upatruje się w przypadku, wskazuje się tu Roentgena, Fleminga czy Galvaniego (Krajewski 1977). Warto jednak zauważyć, przywołując tytuł książki J.D. Krumboltza i A.S. Levina, że *szczęście to nie przypadek*. To, czy przypadkowe zdarzenia okażą się dla nas korzystne, zależy oczywiście od różnych czynników, ale też od naszego przygotowania i umiejętności wykorzystania przypadkowych zdarzeń. Można tu pokusić się o przywołanie sentencji: *przypadki sprzyjają umysłom przygotowanym*, która mogłaby stanowić swoistą parafrazę tego tytułu.

Zagadnienie przypadku było podejmowane na gruncie różnych nauk głównie filozoficznych i ścisłych, jednak wydaje się, że w obszarze psychologii czy pedagogiki nie ma zbyt wielu refleksji podejmującej tę problematykę badawczą (Bandura 1982; Dubas 2010).

Przyjęto następujące założenia:

1. W badaniach zastosowano podejście teoretyczno-empiryczne. Korzystając z refleksji teoretycznych nad pojęciem przypadku i badań E. Dubas (2010), ułożono listę stwierdzeń dotyczących subiektywnej oceny przypadkowych zdarzeń. Stwierdzenia obejmowały następujące wymiary przypadkowych zdarzeń: stosunek emocjonalny do przypadkowych zdarzeń; sferę, której one dotyczyły; etap rozwoju, w którym występuje największa kumulacja przypadkowych zdarzeń; ocenę przypadkowych zdarzeń; refleksję (namysł) nad obecnością przypadkowych zdarzeń w życiu; zachowanie wobec przypadkowych zdarzeń; konsekwencje przypadkowych zdarzeń.
2. Przypadkowym zdarzeniom, których doświadcza człowiek, trudno nadać obiektywny wymiar, stąd stworzone narzędzie może badać subiektywne ustosunkowanie się człowieka do tego zjawiska. Ustosunkowanie się to *przyjęcie określonego stanowiska wobec kogoś lub czegoś* (Słownik języka polskiego 2007, s. 434). Jest pochodną posiadanej wiedzy, emocji i uczuć, a przejawia się w określonych zachowaniach, wyrażaniu pewnych poglądów.
3. Przypadkowość zdarzeń rozumie się za E. Dubas (2010) jako *przekonanie, że w życiu występują zdarzenia, sytuacje, które są niezaplanowane, nieprzewidywalne, zaskakujące, nie do końca możliwe do rozumowego wyjaśnienia, które*

„wykreowały” określoną sytuację, dającą początek nowemu biegowi zdarzeń, w których jednostka może uczestniczyć już bardziej świadomie.

4. Posiadanie poczucia, że oczywistą cechą ludzkiej egzystencji jest przypadkowość, pozwala człowiekowi, z jednej strony, z większą elastycznością podchodzić do różnych zdarzeń życiowych, z drugiej zaś może przyczynić się do niepodjęcia refleksji nad tym, co się człowiekowi przydarza. Przekonanie, że wszystko co się wydarza zależy od istoty wyższej, np. Boga, może sprawić, że ludzie z większą otwartością akceptują różne zrządzania losu, zwłaszcza trudne doświadczenia.
5. W badaniach zastosowano pięciostopniową skalę, zawierającą format zaproponowany przez R. Likerta. Zawierała ona odpowiedzi: *całkowicie się zgadzam, zgadzam się, nie mam zdania, nie zgadzam się, całkowicie się nie zgadzam*. Pozwoliła ona na jednoznaczne uporządkowanie kategorii odpowiedzi i określenie intensywności akceptacji danego stwierdzenia (Babbie 2009). Zastosowanie odpowiedzi *nie mam zdania* pozwoliło wyróżnić kategorię neutralną.
6. Założono, że odczucia wobec przypadkowych zdarzeń mogą być różne w zależności od tego, czy twierdzenia, wobec których osoby mają się ustosunkować, dotyczą ogólnych refleksji odnośnie do przypadkowości zdarzeń w życiu, czy też odnoszą się do konkretnego zdarzenia. Zaproponowano zatem dwie wersje skali. Pierwsza *Skala ustosunkowania się wobec przypadkowości zdarzeń* bada ogólne ustosunkowanie się do przypadków w życiu, a druga *Skala ustosunkowania się wobec przypadkowego zdarzenia* diagnozuje ustosunkowanie się do konkretnego zdarzenia, które było udziałem badanego. Ta druga skala poprzedzona była prośbą o zaznaczenie sfery, której dotyczyło, oraz opisanie i ocenę tego zdarzenia.
7. Na podstawie analizy czynnikowej otrzymanych odpowiedzi wyróżniono ostateczną liczbę wymiarów przypadkowych zdarzeń i ostateczną liczbę twierdzeń wchodzących w skład poszczególnych skal.

Procedura badania

W pierwszym etapie podjęto próbę określenia wskaźników ustosunkowania się wobec przypadkowości zdarzeń poprzez samodzielne generowanie poszczególnych twierdzeń skali. Następnie lista pozycji skali została oceniona i uzupełniona przez trzech sędziów kompetentnych (osoby ze stopniem doktora z zakresu nauk humanistycznych). W sumie w pierwszej wersji skali znalazło się 50 itemów, w drugiej zaś 41.

Badania przeprowadzono na przełomie 2010/2011 roku* wśród studentów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Politechniki Lubelskiej i Mazowieckiej Wyższej

* Etap badań związany z badaniem korelacji z innymi skalami prowadzony był w listopadzie 2011 roku.

Szkoły Humanistyczno-Pedagogicznej, studiów stacjonarnych, niestacjonarnych i podyplomowych różnych kierunków. Wzięło w nich udział 286 osób (207 kobiet, 79 mężczyzn). Średnia wieku badanych wyniosła 26,6 lat. Najmłodszy uczestnik badań miał 19, a najstarszy 50 lat.

Badani wypełniali dwie wersje kwestionariusza: *Skalę ustosunkowania się wobec przypadkowości zdarzeń* i *Skalę ustosunkowania się wobec przypadkowego zdarzenia*. W odstępie dwóch tygodni badania na tej samej grupie zostały powtórzone.

Po przeprowadzeniu badań przystąpiono do analizy rzetelności narzędzia. Zastosowano tu dwie metody: metodę współczynnika zgodności α Cronbacha i metodę powtórnego testowania (*test – retest reliability*), gdzie obliczono współczynnik korelacji r-Pearsona oddzielnie dla każdej wersji skali. W przypadku drugiej wersji skali współczynnik korelacji obliczono wyłącznie w odniesieniu do badanych, którzy dokonywali dwukrotnej oceny tego samego przypadku. A zatem w analizach zostały pominięte dane zebrane od osób, które po upływie dwóch tygodni ustosunkowywały się do innej sytuacji niż opisana w pierwszym badaniu. W celu wyłonienia wymiarów ustosunkowania się do przypadkowych zdarzeń zastosowano analizę czynnikową oddzielnie dla obu wersji skali.

Charakterystyka psychometryczna ***Skali ustosunkowania się wobec przypadkowości zdarzeń***

W przypadku pierwszej wersji skali liczącej 50 itemów współczynnik zgodności pozycji α Cronbacha wyniósł 0,82, zaś współczynnik korelacji r-Pearsona pomiędzy pierwszym i drugim badaniem wahał się od 0,26 do 0,66 pomiędzy poszczególnymi pozycjami kwestionariusza. Najniższy wskaźnik zgodności odnotowano w przypadku twierdzenia nr 20 *Na łonie rodziny najczęściej doświadczam przypadkowych zdarzeń*, najwyższy zaś w przypadku twierdzenia nr 28 *Nie ma w życiu przypadków*.

Po stwierdzeniu istotnej statystycznie zgodności pomiędzy odpowiednimi twierdzeniami pierwszego i drugiego badania *Skali ustosunkowania się wobec przypadkowości zdarzeń* przystąpiono do analizy czynnikowej, która pozwoliła na wyróżnienie pewnych wymiarów ustosunkowania się wobec przypadkowych zdarzeń. W toku dokonanych analiz wykryto pięć czynników, wyjaśniających w sumie 38,58% wariancji. Jako twierdzenia wchodzące w skład danego wymiaru uznano tylko takie, których ładunki czynnikowe były wyższe niż 0,40 (zob.: Oleś 1989). W skład owych pięciu wymiarów weszło ostatecznie 38 twierdzeń. Współczynnik rzetelności (α Cronbacha) po dokonanej analizie czynnikowej wyniósł 0,83.

Tabela 1. Parametry analizy czynnikowej (*Skala ustosunkowania się wobec przypadkowości zdarzeń*)

Lp.	Nazwa czynnika	Wartość własna	% wyjaśnionej wariancji	% skumulowanej wariancji
1	Aprobata dla przypadkowych zdarzeń (<i>APZ</i>)	7,63	15,27	15,27
2	Negatywne konsekwencje przypadkowych zdarzeń (<i>NKPZ</i>)	5,22	10,44	25,72
3	Mobilizacyjna funkcja przypadkowych zdarzeń (<i>MFPZ</i>)	2,92	5,84	31,56
4	Otwartość na planowanie życia (<i>OnPŻ</i>)	1,84	3,68	35,24
5	Sporadyczna natura przypadkowych zdarzeń (<i>SNPZ</i>)	1,66	3,33	38,58

Pierwszy czynnik, który określono mianem *Aprobata dla przypadkowych zdarzeń (APZ)*, tworzy 12 twierdzeń, które wyrażają aprobatę dla przypadkowych zdarzeń w życiu i wskazują, że przypadkowe zdarzenia dominują w życiu człowieka, dzięki przypadkowym zdarzeniom życie człowieka staje się bardziej interesujące i ludzie osiągają coś więcej, niż zamierzali. W zakresie tego wymiaru badani mogli uzyskać od 12 do 60 punktów. Wysokie wyniki mogą świadczyć o wysokiej akceptacji dla przypadkowych zdarzeń i posiadaniu przekonania, że dzięki przypadkowym zdarzeniom ludzie zmieniają swoje życie na lepsze.

Tabela 2. Twierdzenia wchodzące w skład czynnika *Aprobata dla przypadkowych zdarzeń (APZ)*

1	11. Moje życie jest zdominowane przez przypadkowe zdarzenia.	0,69
2	30. To przypadek sprawił, że moja sytuacja jest dość interesująca.	0,68
3	2. Moje życie to pasmo przypadkowych zdarzeń.	0,64
4	48. Dzięki przypadkowi moje życie zmieniło się na lepsze.	0,62
5	31. Gdyby nie przypadek, to nie osiągnęłabym tego, co mam teraz.	0,61
6	32. Bardzo często zdaję się na przypadek w życiu.	0,55
7	13. Dotychczasowe przypadkowe zdarzenia, których doświadczyłam/em, przyczyniły się do radykalnej zmiany mojego życia na lepsze.	0,55
8	50. Przypadkowe zdarzenia występują bardzo często w moim życiu.	0,55
9	42. Całe życie to ciąg przypadków.	0,54
10	23. Przypadek sprawił, że robię w życiu coś, co jest odmienne od moich wcześniejszych planów.	0,47
11	33. Największa liczba przypadkowych zdarzeń ma miejsce w okresie dorosłości.	0,45
12	21. Najbardziej wartościowe relacje z innymi ludźmi nawiązywałam/em najczęściej przez przypadek.	0,43

W drugim czynniku, nazwanym *Negatywne konsekwencje przypadkowych zdarzeń (NKPZ)*, wysokie ładunki mają twierdzenia, które wskazują, iż przypadkowe zdarzenia wywołują stany przykrego napięcia emocjonalnego, powodują, że człowiek czuje

się bezsilny, sprawiają, że zaczyna on odczuwać daną sytuację jako trudną, i wyrażają lęk przed przypadkowymi zdarzeniami. Ten czynnik tworzy 12 twierdzeń. Wyniki, jakie mogli uzyskać badani w zakresie tego czynnika, mieściły się w granicach 12–60 punktów. Niskie wyniki osiągnięte przez badanych w tym wymiarze mogą wskazywać na skłonność do postrzegania przypadkowych zdarzeń jako takich, które niosą za sobą pozytywne konsekwencje dla życia człowieka.

Tabela 3. Twierdzenia wchodzące w skład czynnika
Negatywne konsekwencje przypadkowych zdarzeń (NKPZ)

1	47. Przypadkowe zdarzenia wywołują stany przykrego napięcia emocjonalnego.	0,73
2	27. Przypadkowe zdarzenia sprawiają, że człowiek czuje się bezsilny.	0,68
3	25. Przypadkowe zdarzenia to zwykle dla mnie sytuacja trudna.	0,63
4	46. Przypadkowe zdarzenia sprawiają, że człowiek traci kontrolę nad sytuacją.	0,63
5	8. Obawiam się w życiu przypadkowych zdarzeń.	0,62
6	34. Przypadkowe zdarzenia zazwyczaj powodują negatywne konsekwencje.	0,59
7	26. Przypadek sprawił, że doświadczyłem w życiu trudności i kłopotów.	0,58
8	49. Bardzo często przez przypadkowe zdarzenie człowiek musi borykać się z problemami.	0,57
9	9. Boję się, że przez wypadek stracę coś, co jest dla mnie ważne.	0,51
10	40. Przypadkowe zdarzenia wprowadzają zakłócenie w życiu.	0,45
11	5. Przypadki są niesprawiedliwe.	0,44
12	4. Przypadkowe zdarzenia zwykle są negatywne.	0,42

Na trzeci wymiar ustosunkowania się do przypadkowości zdarzeń, nazwany *Mobilizacyjna funkcja przypadkowych zdarzeń (MFPZ)*, składa się siedem twierdzeń. Najwyższe ładunki mają twierdzenia ukazujące przypadkowe zdarzenia jako czynnik wyzwalaający (podnoszący) adrenalinę, uczący radzić sobie w życiu i sprzyjający rozwojowi. Wyniki, które mogli uzyskać badani w zakresie tego wymiaru, lokowały się w przedziale od 7 do 35 punktów. Uzyskanie wysokich wyników wskazuje na postrzeganie w przypadkowych zdarzeń szansy na rozwój, dokonanie czegoś interesującego w życiu.

Tabela 4. Twierdzenia wchodzące w skład czynnika
Mobilizacyjna funkcja przypadkowych zdarzeń (MFPZ)

1	39. Przypadki w życiu wyzwalają adrenalinę.	0,67
2	45. Przypadkowe zdarzenia uczą zaradności.	0,64
3	43. Przypadkowe zdarzenia sprzyjają rozwojowi.	0,60
4	36. Uważam, że życie bez dozy przypadkowości byłoby nudne.	0,58
5	6. Przypadkowe zdarzenia są tym, co sprawia, że życie jest bardziej interesujące.	0,54
6	28. Nie ma w życiu przypadków.	0,45
7	14. Umiejętnie wykorzystywać przypadkowe zdarzenia, nawet te negatywne, do tego, żeby osiągnąć sukces.	0,42

Najwyższe ładunki twierdzeń składających się na czwarty wymiar, określony mianem *Otwartość na planowanie życia (OnPŻ)*, pokazują zasadność wprowadzania planowych zmian w życiu, gdyż dzięki nim życie staje się bezpieczne i uporządkowane. W jego skład wchodzi trzy twierdzenia. Wyniki uzyskane przez badanych znajdują się w przedziale od 3 do 15 punktów. Wysokie wyniki w tym wymiarze osiągają osoby, które mają tendencję do planowania swoich poczynąń, nie lubią być zaskakiwane przez nieprzewidziane zdarzenia, mają potrzebę tworzenia różnych alternatywnych scenariuszy.

Tabela 5. Twierdzenia wchodzące w skład czynnika *Otwartość na planowanie życia (OnPŻ)*

1	37. Życie według planu sprawia, że człowiek czuje się bezpiecznie.	0,76
2	38. Życie według planu sprawia, że jest ono bardziej uporządkowane.	0,72
3	10. Staram się przewidywać różne rozwiązania, aby nie zdawać się na działanie przypadku.	0,46

Na piąty czynnik, nazwany *Sporadyczna natura przypadkowych zdarzeń (SNPZ)*, składają się twierdzenia wskazujące na przekonanie, że przypadkowe zdarzenia dość rzadko dotyczą ludzkiej egzystencji, a jeśli się pojawiają, to raczej nie dotyczą rzeczy istotnych, zasadniczych. W skład tego wymiaru weszły cztery twierdzenia, stąd wynik maksymalny, który mogli uzyskać badani w zakresie tego czynnika, wyniósł 20, minimalny zaś 4 punkty. Osoby uzyskujące wysokie wyniki w tym wymiarze nie postrzegają przypadkowych zdarzeń jako czegoś istotnego, mogącego odegrać dużą rolę w życiu,

Tabela 6. Twierdzenia wchodzące w skład czynnika *Sporadyczna natura przypadkowych zdarzeń (SNPZ)*

1	3. W zasadzie trudno w moim życiu wskazać coś, co można by określić przypadkowym zdarzeniem.	0,61
2	7. Raczej nie dopuszczam do siebie myśli, że wpływ na moje życie mogą mieć przypadkowe zdarzenia.	0,57
3	19. W sferze uczuć, w miłości zwykle nie doświadczam przypadkowych zdarzeń.	0,43
4	16. Przypadkowe zdarzenia przydarzają się w moim życiu, ale raczej nie dotyczą kwestii zasadniczych.	0,41

O pewnej zbieżności podjętych analiz zmierzających do określenia rzetelności przygotowywanej skali może świadczyć fakt, iż z ostatecznej wersji *Skali ustosunkowania się wobec przypadkowości zdarzeń* wyłączono twierdzenie nr 20, które w badaniach test-retest uzyskało najniższy współczynnik korelacji *r*-Pearsona wynoszący 0,26 i taką wartość miał w analizie czynnikowej jego najwyższy ładunek.

Charakterystyka psychometryczna *Skali ustosunkowania się wobec przypadkowego zdarzenia*

W przypadku II wersji skali, czyli *Skali ustosunkowania się wobec przypadkowego zdarzenia* liczącej 41 twierdzeń, podjęto takie same zabiegi badania rzetelności narzędzia, jak w przypadku I wersji skali. Z analizy uzyskanych danych wynika, że współczynnik zgodności pozycji α Cronbacha wyniósł 0,75, zaś współczynnik korelacji r -Pearsona pomiędzy pierwszym i drugim badaniem wahał się od 0,36 do 0,80 między odpowiednimi pozycjami kwestionariusza. W analizach uwzględniono jedynie te dane, które dotyczyły dwukrotnej oceny tego samego przypadku. Najniższy wskaźnik zgodności pomiędzy pierwszym a drugim badaniem odnotowano w przypadku twierdzenia nr 21, które brzmiało *Uważałam(em), że to nie przypadek, że w tym momencie mnie to spotkało*, najwyższy zaś w przypadku twierdzenia nr 2: *Oceeniłam(em) to przypadkowe zdarzenie bardzo pozytywnie*.

Po stwierdzeniu istotnej statystycznie zgodności pomiędzy odpowiednimi twierdzeniami pierwszego i drugiego badania z wykorzystaniem *Skali ustosunkowania się wobec przypadkowego zdarzenia* przystąpiono do analizy czynnikowej. W toku dokonanych analiz wykryto trzy czynniki, wyjaśniające w sumie 45,09% wariancji. Jako twierdzenia wchodzące w skład danego czynnika uznano tylko takie, których ładunki czynnikowe były wyższe niż 0,40. Współczynnik rzetelności (α Cronbacha) po dokonanej analizie czynnikowej wyniósł 0,75. Z analizy treści twierdzeń wchodzących w skład danego składowika ujawnia się obraz dwubiegunowości ról, które może pełnić przypadkowe zdarzenie w życiu.

Tabela 7. Parametry analizy czynnikowej
(*Skala ustosunkowania się wobec przypadkowego zdarzenia*)

Lp.	Nazwa Czynnika	Wartość własna	% wyjaśnionej wariancji	% skumulowanej wariancji
1	Przypadkowe zdarzenie to coś, co zaburza stan równowagi (<i>PZZSR</i>)	9,61	23,44	23,44
2	Przypadkowe zdarzenie to przyczynek do zmian w życiu (<i>PZPZZ</i>)	6,55	15,99	39,43
3	Przypadkowe zdarzenie to coś, co nie odgrywa istotnego znaczenia w życiu (<i>PZNIŻ</i>)	2,31	5,65	45,09

Na pierwszy czynnik składają się twierdzenia, które jednoznacznie wskazują na to, że przypadkowe doświadczenie, które było udziałem badanego, spowodowało to, że odczuwał on daną sytuację jako trudną, wywołującą stan napięcia emocjonalnego, zmuszającą do zmierzenia się z problemami. Z analizy treści twierdzeń składających

się na ten czynnik wynika, że to zaburzenie odnosi się zarówno do sfery emocjonalnej, behawioralnej, jak i poznawczej. Należy również zauważyć, że na liście twierdzeń znalazły się takie, które wyrażają pozytywną ocenę przypadkowego zdarzenia, ale ich ładunki przyjmowały wartość ujemną. Ten czynnik został nazwany *Przypadkowe zdarzenie to coś, co zaburza stan równowagi (PZZSR)*. Składa się z 18 twierdzeń, a wyniki uzyskiwane przez badanych mogą przyjmować wartości od 18 do 90 punktów. Wysokie wyniki w tym wymiarze wskazują na negatywne postrzeganie przypadkowego zdarzenia, jako czegoś, co stawia człowieka w sytuacji trudnej, wywołuje negatywne emocje. Chcąc obliczyć wynik globalny tego wymiaru należy odwrócić punktację w itemach: 2, 14, 15, 23 i 34 czyli tych, których ładunki czynnikowe przyjmowały wartość ujemną.

Tabela 8. Twierdzenia wchodzące w skład czynnika
Przypadkowe zdarzenie to coś, co zaburza stan równowagi (PZZSR)

1	19. To przypadkowe zdarzenie spowodowało, że odczułem to jako sytuację trudną.	0,84
2	38. Zdarzenie to wywołało stan przykrego napięcia emocjonalnego.	0,83
3	8. Bałam(em) się, że przez ten przypadek stracę coś, co jest dla mnie ważne.	0,79
4	40. Przez to przypadkowe zdarzenie musiałam(em) borykać się z problemami.	0,79
5	3. Pomyślałam(em) to niesprawiedliwe, że akurat mnie to spotkało.	0,79
6	2. Oceniałam(em) to przypadkowe zdarzenie bardzo pozytywne.	-0,78
7	34. To zdarzenie wzbudziło we mnie wiele pozytywnych emocji.	-0,77
8	20. To przypadkowe zdarzenie sprawiło, że w obecnej sytuacji doświadczam pewnych problemów.	0,71
9	15. W tym przypadkowym zdarzeniu dostrzegłam(em) wiele korzyści.	-0,69
10	28. Stariałem się zrobić coś, aby poradzić sobie z tą sytuacją.	0,68
11	6. Ręce mi opadły, nie miałam(em) siły, żeby coś z tym zrobić.	0,66
12	25. Byłam(em) bardzo zniechęcona(y) tym przypadkowym zdarzeniem, bo preferuję życie według planu.	0,65
13	26. To zdarzenie zakłóciło moje dotychczas uporządkowane życie.	0,64
14	36. Ten przypadek sprawił, że straciłam(em) kontrolę nad sytuacją.	0,60
15	23. Uznałam(em), że to, co mnie spotkało, urozmaici moje dotychczasowe życie.	-0,57
16	7. Obawiałam(em) się tego przypadkowego zdarzenia.	0,54
17	14. Byłam(em) pozytywnie zaskoczona(y) tym przypadkowym zdarzeniem, choć preferuję życie według planu.	-0,53
18	35. To zdarzenie ograniczyło moją indywidualność.	0,53

Twierdzenia o najwyższych ładunkach składające się na drugi czynnik wskazują na postrzeganie przypadkowego zdarzenia jako czegoś wyzwającego, co powoduje, że człowiek zaczyna działać. Stąd jego nazwa: *Przypadkowe zdarzenie to przyczynek do zmian w życiu (PZPZZ)*. W skład tego czynnika wchodzi 13 twierdzeń. Badani mogli uzyskać od 13 do 65 punktów. Wysokie wyniki świadczą o pozytywnym usto-

sunkowaniu się do przypadkowego zdarzenia jako czynnika sprzyjającemu zmianie życiowej i osiąganiu sukcesów. Przy obliczaniu wyniku ogólnego z zakresu tego wymiaru należy odwrócić punktację w twierdzeniu 13.

Tabela 9. Twierdzenia wchodzące w skład czynnika
Przypadkowe zdarzenie to przyczynek do zmian w życiu (PZPZZ)

1	30. Poczułam(em), że moje życie może się odmienić.	0,79
2	11. To przypadkowe zdarzenie przyczyniło się do radykalnej zmiany mojego życia.	0,73
3	22. Gdyby nie ten przypadek, nie osiągnęła(ał)bym tego, co mam teraz.	0,73
4	39. Dzięki temu przypadkowi moje życie zmieniło się na lepsze.	0,68
5	33. Pod wpływem tego zdarzenia zrobiłam(em) coś, co mnie zaskoczyło.	0,67
6	12. Potrafiłam(em) wykorzystywać to przypadkowe zdarzenie do tego, aby osiągnąć sukces.	0,65
7	17. Ten przypadek sprawił, że zrobiłam(em) w życiu coś, co było odmienne od moich wcześniejszych planów.	0,60
8	32. Zaczęłam(ałam) działać, to spowodowało, że chciałam(em) coś zrobić.	0,59
9	31. To zdarzenie potraktowałam(em) jak wyzwanie, z którym należy sobie poradzić.	0,58
10	24. To przypadkowe zdarzenie wyzwoliło we mnie adrenalinę.	0,53
11	4. Poczułam(em) się zaintrygowana(y) tym, co się dalej wydarzy.	0,46
12	13. Uznałam(em), że to przypadkowe zdarzenie nie odegra zasadniczej roli w przebiegu mojego życia.	-0,46
13	18. Nie mogłam(em) uwierzyć w to, co się przydarzyło.	0,40

Na trzeci czynnik składają się cztery twierdzenia. Z analizy ich treści można wnioskować, że przypadku nie należy postrzegać jako coś znaczącego w życiu, w stosunku do czego należy zająć określoną postawę. Stąd nosi on nazwę *Przypadkowe zdarzenie to coś, co nie odgrywa istotnego znaczenia w życiu (PZNIŻ)*. Badani mogli uzyskać od 4 do 20 punktów. Wysokie wyniki wskazują na obojętny stosunek badanego do przypadkowego zdarzenia.

Tabela 10. Twierdzenia wchodzące w skład czynnika
Przypadkowe zdarzenie to coś, co nie odgrywa istotnego znaczenia w życiu (PZNIŻ)

1	16. Nie zrobiłam(em) nic, zdałam(em) się na to, co przyniesie życie.	0,59
2	10. Uznałam(em) to przypadkowe zdarzenie za normalne, gdyż w moim życiu dużo jest przypadków.	0,49
3	27. Początkowo byłam(em) niezadowolona(y), ale później sprawy potoczyły się z korzyścią dla mnie.	0,45
4	5. Raczej nie dopuszczałam(em) do siebie myśli, że to wydarzenie znacząco wpłynie na moje życie.	0,43

W wyniku prowadzonych analiz z ostatecznej wersji *Skali Ustosunkowania się do przypadkowego zdarzenia* wyłączono sześć twierdzeń, których ładunki czynnikowe były niższe niż 0,40, stąd ostateczna wersja Skali zawiera 35 itemów.

Trafność skal

W celu oceny trafności poszczególnych wymiarów obu wersji skali, czyli *Skali Ustosunkowania się do przypadkowych zdarzeń* i *Skali Ustosunkowania się do przypadkowego zdarzenia*, weryfikowano związki tych wymiarów z poczuciem osobistej kontroli zdarzeń (*locus of control*) oraz z poszczególnymi skalami orientacji temporalnej (tab. 11 i tab. 12). W badaniach wykorzystano Skalę I-E J. Rottera (1966) oraz Kwestionariusz Orientacji Temporalnej AION-2000 autorstwa Cz. Nosala i B. Bajcar (2004).

Tabela 11. Korelacje między wymiarami *Skali ustosunkowania się do przypadkowych zdarzeń* a wymiarami orientacji temporalnej i poczuciem osobistej kontroli

Lp.	Wymiary ustosunkowania do przypadkowych zdarzeń	Skale orientacji temporalnej								Poczucie osobistej kontroli (LOK)
		PR	TR	PY	TL	PL	SZ	WC	PC	
1	Aprobata dla przypadkowych zdarzeń (APZ)	0,11	0,12	0,26*	-0,12	0,02	-0,20*	-0,12	0,40**	0,35**
2	Negatywne konsekwencje przypadkowych zdarzeń (NKPZ)	0,01	0,07	0,18*	-0,13	-0,04	0,04	-0,18*	0,42**	0,24*
3	Mobilizacyjna funkcja przypadkowych zdarzeń (MFPZ)	0,08	0,12	0,16	0,08	0,04	0,04	0,08	0,24*	0,05
4	Otwartość na planowanie życia (OnPŻ)	0,09	0,00	0,18*	0,28**	0,31**	0,35**	0,12	0,24*	0,00
5	Sporadyczna natura przypadkowych zdarzeń (SNPZ)	0,04	0,09	0,06	0,05	0,11	0,19*	0,11	-0,04	-0,19*

Skale orientacji temporalnej: PR – *Przeszłość*, TR – *Teraźniejszość*, PY – *Przyszłość*, TL – *Teliczność*, PL – *Planowanie*, SZ – *Szczegółowość*, WC – *Wykorzystanie czasu*, PC – *Presja czasu*.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,001$.

Istnieje wiele istotnych zależności między poszczególnymi wymiarami ustosunkowania do przypadkowych zdarzeń a skalami orientacji temporalnej. Wysokie wyni-

ki w zakresie *APZ* pozytywnie korelują z silną presją czasu, która wyraża się chaotycznością zachowania oraz bezradnością odczuwaną wobec nacisku czasu. Istotne korelacje tejże zmiennej zaobserwowano również w przypadku umiejscowienia kontroli, czyli im wyższe okazywały się wyniki w zakresie *APZ*, tym większa skłonność badanych do przypisywania odpowiedzialności za efekty działania czynnikom zewnętrznym. Stosunkowo wysokie korelacje zaobserwowano też pomiędzy *APZ* a *Przyszłością* i *Szczegółowością*, przy czym w przypadku *Szczegółowości* wystąpiła korelacja ujemna, zaś w przypadku *Przyszłości* dodatnia. A zatem im większa tendencja do ignorowania szczegółów, bagatelizowania ich, tym większa aprobata dla przypadkowości zdarzeń. natomiast duża koncentracja na przyszłości idzie w parze z większą akceptacją dla przypadkowych zdarzeń.

Stosunkowo wysokie korelacje dodatnie zaobserwowano pomiędzy wymiarem *NKPZ* a silnie odczuwaną presją czasu oraz poczuciem zewnętrznej kontroli i koncentracją na przyszłości. Natomiast ujemna korelacja wystąpiła w przypadku koncentrowania się na negatywnych konsekwencjach przypadkowych zdarzeń a efektywnym wykorzystaniem czasu.

Dostrzeganie w przypadkowych zdarzeniach funkcji mobilizacyjnej pozytywnie koreluje z silnie odczuwaną presją czasu. Natomiast *OnPZ* dość silnie koreluje z takimi skalami orientacji temporalnej jak: *Szczegółowość*, *Planowanie*, *Teliczność*, *Presja czasu* oraz *Przyszłość*.

Nie jest zaskakujące to, że *SNPZ*, która wyraża się tym, że człowiek rzadko zdaje się na przypadek, współgra z przywiązywaniem wagi do szczegółów w różnych rodzajach aktywności oraz z przypisywaniem sobie, a nie czynnikom zewnętrznym, odpowiedzialności za to, co wokół się dzieje.

Z przedstawionego tu układu korelacji zależności wynika, że podejście do przypadkowych zdarzeń stanowi dość istotny czynnik umiejscowienia kontroli oraz podejścia do czasu.

Kolejnym krokiem w dokonywanych analizach było zbadanie zależności pomiędzy wynikami uzyskanymi przez badanych w poszczególnych wymiarach *Skali Ustosunkowania się do przypadkowego zdarzenia* a skalami orientacji temporalnej i umiejscowieniem kontroli. Badając korelacje pomiędzy nimi, można zauważyć, iż istnieje istotna zależność pomiędzy wymiarami orientacji temporalnej a niektórymi skalami orientacji temporalnej (tab. 12).

Jak pokazują dane zamieszczone w tabeli 12, wymiar określony jako *PZZSR* pozytywnie koreluje ze skalą *Wykorzystywanie czasu* (*WC*) oraz negatywnie z *Poczuciem osobistej kontroli* (*LOK*). W obu przypadkach siła tego związku nie jest zbyt duża. Można zatem stwierdzić, że im większe jest poczucie, że przypadkowe zdarzenie, którego człowiek doświadczył, zaburzyło dotychczasowy bieg życia, tym większa jest presja na to, aby efektywnie, samodzielnie wykorzystać czas.

Z kolei posiadanie, przez badanego, poczucia, że przypadkowe zdarzenie, które było jego udziałem, przyczyniło się do zmiany życiowej, ma niewątpliwie związek

z koncentracją na przyszłości. Wskazuje na to silna pozytywna korelacja pomiędzy wymiarem ustosunkowania się nazwanym *PZPZZ* a *Przyszłością* (*PY*).

Tabela 12. Korelacje między wymiarami *Skali ustosunkowania się do przypadkowego zdarzenia* a wymiarami orientacji temporalnej i poczuciem osobistej kontroli

Lp.	Wymiary ustosunkowania do przypadkowego zdarzenia	Skale orientacji temporalnej								Poczucie osobistej kontroli (<i>LOK</i>)
		<i>PR</i>	<i>TR</i>	<i>PY</i>	<i>TL</i>	<i>PL</i>	<i>SZ</i>	<i>WC</i>	<i>PC</i>	
1	Przypadkowe zdarzenie to coś, co zaburza stan równowagi (<i>PZZSR</i>)	-0,03	0,07	0,17	-0,15	0,00	-0,02	-0,25*	0,17	-0,17*
2	Przypadkowe zdarzenie to przyczynek do zmian w życiu (<i>PZPZZ</i>)	0,12	0,07	0,32**	0,13	0,09	0,03	-0,05	0,13	0,13
3	Przypadkowe zdarzenie to coś, co nie odgrywa istotnej roli w życiu (<i>PZNIŻ</i>)	0,03	0,24*	0,07	-0,13	-0,02	-0,15	-0,13	0,18*	0,01

Skale orientacji temporalnej: *PR* – *Przeszłość*, *TR* – *Teraźniejszość*, *PY* – *Przyszłość*, *TL* – *Teliczność*, *PL* – *Planowanie*, *SZ* – *Szczegółowość*, *WC* – *Wykorzystanie czasu*, *PC* – *Presja czasu*.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,001$.

W przypadku ostatniego wymiaru skali, czyli *PZNIŻ*, wystąpiła pozytywna korelacja z *Teraźniejszością* (*TR*) i *Presją Czasu* (*PC*), w tych przypadkach nie jest to jednak zbyt silny związek.

Uwagi końcowe

Cechą współczesnego świata jest jego zmienność i nieprzewidywalność. Badani różnią się między sobą podejściem do przypadkowych zdarzeń, są tacy, którzy nie wierzą w przypadki, pokładając ufność w planowaniu, ale są też i ci, którzy upatrują w nich moc sprawczą wszelkich zmian w życiu. To, jak człowiek odbiera to, co przypadkowe, zaskakujące, nieplanowane z pewnością, może decydować o tym, jak będzie radził sobie z nowymi wyzwaniami.

W trakcie prowadzonych badań udało się zgromadzić interesujący materiał badawczy. Zaprezentowane analizy wskazują na zasadność zastosowania dwóch wersji skali, gdyż pomiędzy badanymi występują pewne różnice w nastawieniu do przypadkowych zdarzeń w zależności od tego, czy ich zadaniem było ustosunkowanie się do przypadków bliżej niedookreślonych, czy też tych, z którymi mieli bezpośrednią styczność. Przedstawione narzędzia cechują się dobrymi właściwościami psychometrycznymi – zarówno wysoką rzetelnością, jak i zadowalającą trafnością. Prowadzone analizy pozwoliły wyróżnić wymiary ustosunkowania się do przypadkowych zdarzeń, które wskazują na wieloaspektowość postrzegania przez człowieka zaskakujących zdarzeń w życiu. Jak wykazały badania, osoby zewnątrzsterowne mają silniejszą tendencję do aprobowania przypadkowych zdarzeń, dostrzegania w nich czynnika wywołującego zmiany.

W toku prowadzonych analiz nie opracowano jeszcze norm, które umożliwiłyby dokonywanie rzetelnych ocen otrzymanych wyników, dlatego też dalszym etapem badań będzie normalizacja obu skal. Badania walidacyjne są w trakcie i będą zaprezentowane w kolejnym opracowaniu.

Bibliografia

- BABBIE E., 2009, *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- BANDURA A., 1982, *The Psychology of Chance Encounters and Life Paths*, *American Psychologist*, Vol. 37.
- BAUMAN Z., 2009, *Sztuka życia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- BOROWSKA T., 2000, *Pedagogia ograniczeń ludzkiej egzystencji*, IBE, Warszawa.
- DRWAŁ R., 1978, *Poczucie kontroli jako wymiar osobowości – podstawy teoretyczne, techniki badawcze i wyniki badań*. W. M. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauczania psychologii*. Seria III. *Metody badań psychologicznych*. T. III, PWN, Warszawa.
- DUBAS E., 2010, *Uczenie się przez przypadek jako przestrzeń edukacji dorosłych. Perspektywa biograficzna*, [w:] A. Fabiś, A. Stopińska-Pająk (red.), *Uczący się dorośli w zmieniającym się świecie*, Wydawnictwo WSA w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała.
- KOSCHANTY R., 2006, *Przypadek. Kategoria egzystencjalna i artystyczna w literaturze i filmie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- KRAJEWSKI W., 1977, *Konieczność. Przypadek. Prawo statystyczne*, PWN, Warszawa.
- KRUMBOLTZ J.D., 1979, *A social learning theory of career decision making*, [in:] A.M. Mitchell, G.B. Jones, J.D. Krumboltz (eds.), *Social Learning and Career Decision Making*, RI: Carroll Press, Cranston.
- KRUMBOLTZ J.D., 2009, *The Happenstance Learning Theory*, *Journal of Career Assessment*, Vol. 17.
- KRUMBOLTZ J.D., LEVIN A.S., 2009, *Szczęście to nie przypadek*, GWP, Gdańsk.
- MARQUARD O., 1994, *Apologia przypadkowości. Studia filozoficzne*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- NOSAL Cz.S., BAJCAR B., 2004, *Kwestionariusz Orientacji Temporalnej AION-2000*, Wrocław (opracowanie niepublikowane, udostępnione przez Autora).
- OLEŚ P., 1989, *Wartościowanie a osobowość*, KUL, Lublin.
- ROTTER J.B., 1966, *Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement*, *Psychological Monographs*, Vol. 80 (1), (Whole No. 609).
- Słownik języka polskiego*, 2007, L. Drabik, E. Sobol (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

The scale of approaching accidentality of events – its design and psychometric properties

Changeability and accidentality are features of the modern world. Quite often it is difficult to predict the direction of changes. People approach differently unplanned and inexplicable things that happen in their life. The article presents the procedure of designing a Scale in order to investigate the attitude to accidental events and its psychometric properties. It was assumed that the attitude to accidental events may vary depending on the fact whether the examined person is to make a general statement or about a specific experience. Therefore, two versions of the scale were suggested. 286 people aged from 19 to 50 took part in the research. Both versions of the scale turned out to be tools of satisfactory reliability and accuracy. The factor analysis separated five factors in the first version of the scale and three factors in the second one.